

Bērnu ārpusģimenes aprūpe un adopcija Latvijā

Īsumā

Bērna pilnvērtīgas un harmoniskas attīstības priekšnosacījums ir aprūpe ģimenē, tomēr dažādu iemeslu dēļ bērnam ne vienmēr to ir iespēja saņemt savā bioloģiskajā ģimenē. Normatīvais regulējums paredz, ka ārpusģimenes aprūpē esošiem bērniem primāri nodrošināma aprūpe ģimeniskā vidē – pie aizbildņa vai audžuģimenē.

Pēdējo gadu laikā īstenoti vairāki pasākumi, lai veicinātu ģimeniskā vidē balstītas ārpusģimenes aprūpes attīstību. Aizvien vairāk bērnu ārpusģimenes aprūpi saņem pie aizbildņa vai audžuģimenē, nevis bērnu aprūpes iestādēs. Lai gan bērnu aprūpes iestādēs ievietoto bērnu skaits pēdējo 10 gadu laikā ir ievērojami samazinājies, joprojām iestādēs ir liels skaits tādu bērnu, kuriem ilgstoši nav rasta iespēja nodrošināt ārpusģimenes aprūpi ģimeniskā vidē.

Konstatēts, ka ne vienmēr atbildīgo institūciju darbība bijusi vērsta uz bērnu, kuri palikuši bez vecāku gādības, labāko interešu ievērošanu un nodrošināšanu. Normatīvajos aktos paredzētās prasības nereti ievērotas tikai formāli vai nav tikušas izpildītas.

Lai gan pēdējo gadu laikā vietējās adopcijas īpatsvars ir palielinājies, tomēr, ievērojami samazinoties adopcijai uz ārvalstīm, valstī kopumā adoptēto bērnu skaits sarūk. Latvijas adoptētāji reti izvēlas adoptēt bērnus ar īpašām vajadzībām, bērnus, kuri vecāki par 10 gadiem, vai vairākus bērnus vienlaikus.

Latvijā noteikti dažādi ierobežojumi bērnu adopcijai uz ārvalstīm. Pašlaik Saeimas darba kārtībā ir lēmuma pieņemšana par aizliegumu adoptēt bērnus uz ārvalstīm līdz brīdim, kad stāsies spēkā grozījumi normatīvajos aktos par bērnu adopciju uz ārvalstīm.

Jomas speciālisti izteikuši vairākus priekšlikumus bērnu ārpusģimenes aprūpes un adopcijas normatīvā regulējuma pilnveidei, piemēram, paredzēt normatīvajā regulējumā īpašu kārtību, kādā ārpus Latvijas pastāvīgi dzīvojošie Latvijas pilsoņi var adoptēt bērnu, precizēt normatīvo regulējumu, lai būtu skaidrākas audžuģimenēm izvirzītās prasības, kā arī audžuģimeņu statusa piešķiršanā un kontrolē iesaistīto iestāžu pienākumu sadalījums, un apsvērt arī tāda normatīvā regulējuma izstrādi, kas noteiktu kārtību, kādā bērns uzturas audžuģimenē.

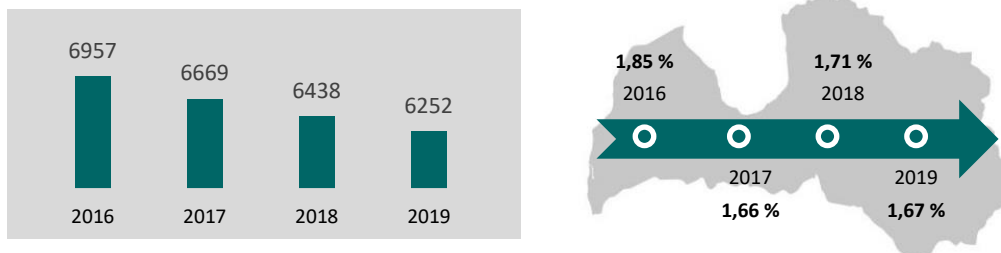
Cilvēkkapitālam ir būtiska loma katras valsts izaugsmē. Pētījumi liecina, ka jaunu cilvēku dzīves un karjeras iespējas visvairāk ietekmē līdz 20 gadu vecumam uzkrātais cilvēkkapitāls, un tā būtiskākais veidotājs līdztekus skolai ir ģimene ([Latvija2030](#); [LU SPPI, 2007](#)). Tā ir ne tikai sabiedrības pamatvienība, bet arī dabiska bērna attīstības un augšanas vide, kurā viņš veido emocionālo saikni, saņem psihoemocionālo atbalstu, apgūst sociālās prasmes un izpratni par ģimeni. **Ģimene ir galvenā institūcija, kas veicina bērna attīstību un kļūšanu par pilnvērtīgu sabiedrības locekli un harmonisku personību** ([UN, 1989](#)). Tomēr ne vienmēr bērniem ir iespēja uzaugt bioloģiskajā ģimenē. Tam var būt dažādi iemesli – aizgādības tiesību pārtraukšana vai atņemšana, ja vecāki nespēj nodrošināt bērna fiziskajai un intelektuālajai attīstībai labvēlīgus apstākļus; vecāki ir nepilngadīgi vai slimi; vecāki ir miruši u. c. Latvijā galvenais iemesls bērnu nonākšanai ārpusģimenes aprūpē nemainīgi ir aizgādības tiesību pārtraukšana vai atņemšana. 2019. gadā tas bija iemesls 78 % gadījumu ([VBTAL, 2020](#)).

Saskaņā ar Apvienoto Nāciju organizācijas (ANO) [Bērnu tiesību konvenciju](#) bērnam, kuram īslaicīgi vai pastāvīgi nav savas ģimenes vai kuru viņa paša interesēs nedrīkst atstāt ģimenē, ir tiesības uz īpašu valsts aizsardzību un palīdzību. Dalībvalstis saskaņā ar nacionālajiem tiesību aktiem nodrošina šādam bērnam alternatīvo ģimenes aprūpi. Starptautiskajos tiesību aktos ir nostiprināts, ka priekšroka dodama aprūpei ģimeniskā vidē, kas ir bērna pilnvērtīgas attīstības pamats, nevis aprūpei iestādē ([FRA, COE, 2015](#)).

Ārpusģimenes aprūpes veidi un tendences

Bērni, kuriem uz laiku vai pastāvīgi nav pieejama vecāku aprūpe, tiek nodoti ārpusģimenes aprūpē, kur tie atrodas līdz brīdim, kad iespējams atgriezties pie vecākiem, līdz adopcijai vai pilngadības sasniegšanai. Latvijā ārpusģimenes aprūpē esošo bērnu skaits pakāpeniski samazinās, tomēr to īpatsvars no visu nepilngadīgo bērnu skaita valstī laikposmā no 2016. gada līdz 2019. gadam nav būtiski mainījies. Līdz ar to **ārpusģimenes aprūpē esošo bērnu skaita**

samazināšanās drīzāk varētu būt saistāma ar kopējā iedzīvotāju skaita samazināšanos valstī, nevis ar situācijas uzlabošanas attiecībā uz vecāku spēju nodrošināt bērniem atbilstošus sadzīves apstākļus un bērnu interesēm atbilstošu audzināšanu (VBTAI, 2020) (1. attēls).

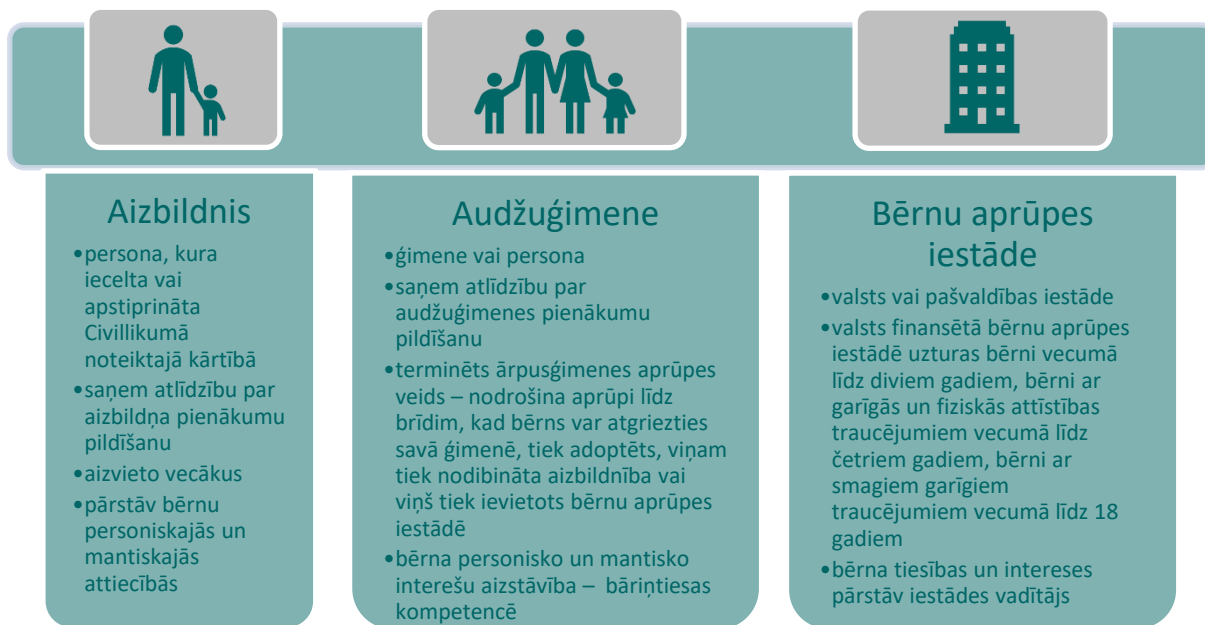

1. attēls. Ārpusģimenes aprūpē esošo bērnu skaits un to īpatsvars (%) no kopējā bērnu skaita valstī laikposmā no 2016. gada līdz 2019. gadam

Avots: VBTAI, 2020

Ārpusģimenes aprūpi bāreņiem un bez vecāku gādības palikušiem bērniem nodrošina valsts un pašvaldības institūcijas. Pašvaldību līmenī galvenā institūcija, kas nodrošina bērna interešu un tiesību aizsardzību, tostarp arī bērna audzināšanu un pienācīgu aprūpi ģimeniskā vidē, ir bāriņtiesa – novada vai valstspilsētas pašvaldības izveidota aizbildnības un aizgādības iestāde. Bāriņtiesu darbību uzrauga un tām metodisko palīdzību sniedz Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija (VBTAI).

Ārpusģimenes aprūpe tiek nodrošināta pie aizbildņa, audžuģimenē vai bērnu aprūpes iestādē (2. attēls).

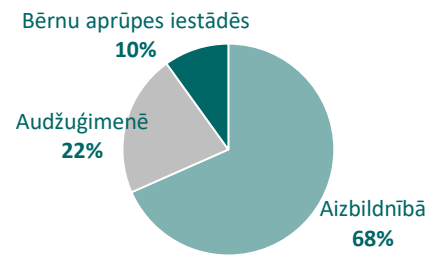
2. attēls. Bērnu ārpusģimenes aprūpes veidi Latvijā

2018. gada 1. jūlijā stājās spēkā normatīvais regulējums, saskaņā ar kuru tika ieviests jauns ārpusģimenes aprūpes veids – specializētā audžuģimene. Pastāv divu veidu specializētās audžuģimenes – krīzes audžuģimenes un audžuģimenes bērniem ar smagiem funkcionāliem traucējumiem. Krīzes audžuģimenēm ir vismaz triju gadu pieredze audžuģimenē ievietoto bērnu aprūpē, un tās ir gatavas jebkurā diennaktī uzņemt bērnus, kas šķirti no ģimenes, aizbildņa vai audžuģimenes. Savukārt specializētās audžuģimenes uzņem bērnus ar invaliditāti, kuriem izsniegts atzinums par īpašas kopšanas nepieciešamību smagu funkcionālu traucējumu dēļ.

Normatīvais regulējums paredz, ka bērniem primāri nodrošināma iespēja augt ģimeniskā vidē. Bērnu tiesību aizsardzības likums noteic, ka, šķirot bērnu no ģimenes, viņam tiek nodrošināta aprūpe ģimeniskā vidē – pie aizbildņa vai audžuģimenē. Ārpusģimenes aprūpi bērnu aprūpes iestādē nodrošina tikai tādos gadījumos, kad aprūpe pie aizbildņa vai audžuģimenē nav piemērota konkrētajam bērnam, piemēram, biežu konfliktsituāciju vai citu iemeslu dēļ. Arī saskaņā ar Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumu bērniem nodrošināma aprūpe ģimeniskā vidē, un tikai tad, ja tas nav iespējams, aprūpe tiek nodrošināta bērnu aprūpes iestādē.

2018. gadā aizbildnībā un audžuģimenēs jeb ģimeniskā vidē dzīvojošo bērnu īpatsvars no visu ārpusģimenes aprūpē esošo bērnu skaita bija 87,7 %. Savukārt 2019. gada beigās aprūpe ģimeniskā vidē bija nodrošināta jau 90,1 % ārpusģimenes aprūpē esošo bērnu. Šādi rādītāji pārsniedz [Latvijas Nacionālajā attīstības plānā 2021.–2027. gadam](#) noteiktās mērķa vērtības – tajā līdz 2024. gadam bija paredzēts palielināt ģimeniskā vidē dzīvojošo bērnu īpatsvaru no visu ārpusģimenes aprūpē esošo bērnu skaita līdz 88 %, bet līdz 2027. gadam – līdz 88,5 % ([PKC, 2020](#); [VBTAI, 2020](#)).

Pēc lietpratēju ieskata, bērna interesēm visatbilstošākais ārpusģimenes aprūpes veids ir aprūpe pie aizbildņa, kas atšķirībā no audžuģimenes ir pastāvīgs bērna aprūpes risinājums. Audžuģimenes sniedz terminētu ārpusģimenes aprūpi, turklāt tām ir tiesības atteikties no savu pienākumu pildīšanas jebkurā brīdī, un šāda rīcība var radīt bērnam psiholoģisku traumu ([Urbāne, Moors, 2020](#); [VK, 2019](#)). **Aizbildnība ir arī izplatītākais ārpusģimenes aprūpes veids** – aizbildņu ģimenēs aprūpe tiek nodrošināta aptuveni 68 % no visiem ārpusģimenes aprūpē esošajiem bērniem (3. attēls). Bērna aizbildņa pienākumus galvenokārt uzņemas bērna radnieki – 2019. gada nogalē 78 % no visiem aizbildņiem bija bērna radnieki. **Aizbildņu skaits samazinās ārpusģimenes aprūpē esošo bērnu skaita samazināšanās dēļ. Vienlaikus audžuģimeņu skaits pēdējo gadu laikā ir audzis** – laikposmā no 2016. gada līdz 2019. gadam tas palielinājies par 137 audžuģimenēm. 2019. gadā jauns audžuģimenes statuss piešķirts 110 audžuģimenēm, un tas ir augstākais rādītājs pēdējo četru gadu laikā. Kopumā 2019. gadā Latvijā bija 712 audžuģimenes, tomēr to skaits joprojām nav pietiekams. Arī audžuģimenēs ievietoto bērnu skaits turpina palielināties – 2019. gadā audžuģimenēs ievietoti 477 bērni, un tas ir līdz šim augstākais rādītājs. Taču pēdējos gados vērojama arī jauna negatīva tendence, proti, **palielinājies tādu bērnu īpatsvars, kuri no audžuģimenēm tiek ievietoti aprūpes iestādēs vai tiek nodoti citas audžuģimenes aprūpē.** 2019. gadā tie bija 17 % no visiem audžuģimenēs ievietotajiem bērniem. Tas liecina, ka arī audžuģimenes ne vienmēr spēj sasniegt ģimeniskas ārpusģimenes aprūpes mērķus ([Urbāne, Moors, 2020](#); [VBTAI, 2020](#)).

3. attēls. Bērnu skaita sadalījums (%) pēc ārpusģimenes aprūpes veida 2019. gadā
Avots: [VBTAI, 2020](#)

Bērnu skaits gan valsts, gan pašvaldību bērnu aprūpes centros samazinās. Laikposmā no 2011. gada beigām līdz 2019. gada beigām valsts sociālās aprūpes centros ievietoto bērnu skaits samazinājies no 585 bērniem līdz 164 bērniem, savukārt pašvaldību bērnu sociālās aprūpes centros – no 1365 bērniem līdz 532 bērniem. Pašlaik bērnu aprūpes iestādēs visvairāk bērnu ir vecumā no septiņiem līdz 17 gadiem (4. attēls). **Joprojām nav rasts risinājums iespējami īsā laikā nodrošināt bērniem aprūpi ģimeniskā vidē** – 91,6 % bērnu aprūpes iestādēs uzturas ilgāk par sešiem mēnešiem. Visvairāk bērnu, kuri aprūpes iestādēs uzturas ilgāk par sešiem mēnešiem, ir vecumā no 13 līdz 17 gadiem ([CSP, 2020](#); [VBTAI, 2020](#)). Saskaņā ar bāriņtiesu sniegto [informāciju 2020. gada novembrī](#)

4. attēls. Bērnu aprūpes iestādēs esošo bērnu vecums 2019. gadā
Avots: [VBTAI, 2020](#)

ārpusģimenes aprūpe ģimeniskā vidē būtu nepieciešama 398 bērniem – 139 meitenēm un 259 zēniem. Bērni nāk no 310 ģimenēm, daudziem ir vairāki brāļi un māsas. Pašlaik bērnu aprūpes iestādēs atrodas 15 triju bērnu (māsu/brāļu) grupas, astoņas četru bērnu (māsu/brāļu) grupas, kā arī pa vienai piecu un septiņu bērnu grupai. Aprūpe specializētajās audžuģimenēs būtu nepieciešama bērniem no 40 ģimenēm.

Vairāku gadu garumā Latvijā valsts līmenī īstenota virkne darbību nolūkā atbalstīt bāreņu un bez vecāku gādības palikušo bērnu tiesības augt ģimenē. Piemēram, kopš 2018. gada ārpusģimenes aprūpes atbalsta centri īsteno pasākumu kopumu, kas veicina bez vecāku gādības palikušo bērnu labklājību, drošību un patstāvību, kā arī audžuģimeņu, jo īpaši specializēto audžuģimeņu, adoptētāju, aizbildņu un viesģimeņu skaita pieaugumu. 2018. gadā stājās spēkā grozījumi [Bāriņtiesu likumā](#), paredzot Audžuģimeņu informācijas sistēmas izveidi. Līdzšinējā informācijas aprites sistēma bija smagnēja, un informācijas ieguves procedūra bāriņtiesām par audžuģimenēm bija laikietilpīga. Tas savukārt bija viens no faktoriem, kas neveicināja bērnu ātrāku nokļūšanu audžuģimenē. Ir palielināta valsts atbildība par audžuģimenes pienākumu pildīšanu, turklāt tagad atbildības apmērs ir atkarīgs arī no aprūpē esošo bērnu skaita (iepriekš audžuģimenes saņēma vienu atbildību neatkarīgi no ģimenē ievietoto bērnu skaita).

Vietējās adopcijas un ārvalstu adopcijas dinamika un tendences

Adopcija tiek uzskatīta par vēlamāko risinājumu bāreņiem un bez vecāku gādības palikušajiem bērniem.

Atšķirībā no aizbildnības un audžuģimenēm, kur ģimeniska vide bērnam dažkārt tiek nodrošināta tikai līdz pilngadības sasniegšanai, adopcijas gadījumā bērns to iegūst ilgtermiņā ([MK, 2011](#); [Urbāne, Moors, 2020](#)).

Pētījuma rezultāti [Iecina](#), ka 2015. gadā 170 ANO dalībvalstīs bija atļauta gan vietējā adopcija, gan arī ārvalstu adopcija, savukārt pārējās dalībvalstīs, tostarp arī valstīs ar islāma tiesību sistēmu, ārvalstu adopcija bija aizliegta vai arī tai bija noteikti ļoti stingri ierobežojumi. Eiropas Savienībā adopcijas joma ir dalībvalstu kompetencē. Katra dalībvalsts izstrādā un piemēro savu normatīvo regulējumu, lai nodrošinātu bērna interešu ievērošanu ([EPRS, 2016](#)).

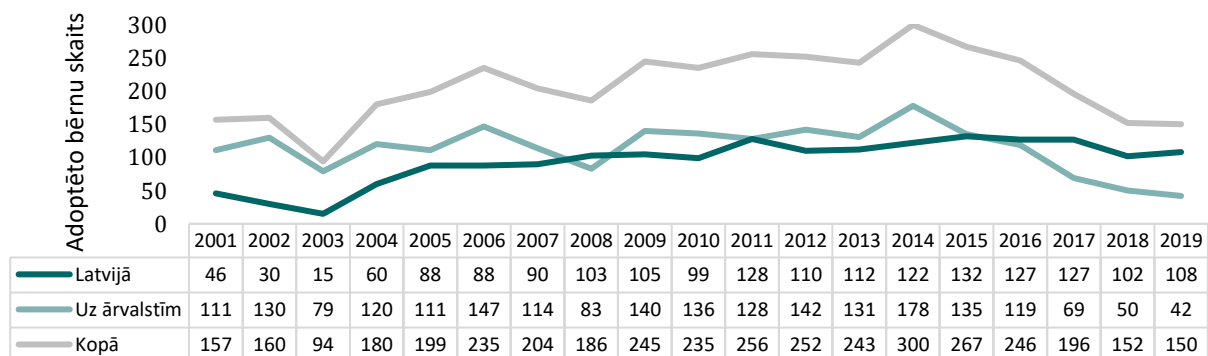
Latvijā adopcijas tiesiskos pamatus reglamentē [Civillikums](#), savukārt tās kārtību nosaka Ministru kabineta (MK) 2018. gada 30. oktobra noteikumi [Nr. 667](#) "Adopcijas kārtība". **Pēdējo gadu laikā sperti vairāki soļi adopcijas procesa pilnveidošanā** – no adoptētājiem tiek prasīta obligāta speciālas apmācību programmas apguve, noteikti konkrēti atsevišķu adopcijas procesā ietilpstošo darbību veikšanas termiņi, ārvalstu adoptētājiem jāsniedz pēcadopcijas ziņojumi u. c. Turklāt tagad 10 dienu apmaksāts atvaļinājums vienam no adoptētājiem pienākas neatkarīgi no bērna vecuma (iepriekš tāds pienācās tikai līdz bērna triju gadu vecumam). Viens no adoptētājiem ir tiesīgs arī saņemt paternitātes pabalstu. Opozīcijas deputāti [ir rosinājuši](#) ieviest bērna kopšanas atvaļinājumu kopā ar vecāku pabalstu neatkarīgi no adoptējamā bērna vecuma. Pēc ierosinājuma iesniedzēju ieskata, tas varētu stimulēt skolas vecuma bērnu adopciju. Pašlaik šādu atvaļinājumu piešķir uz laiku, kas nav ilgāks par pusotru gadu, līdz dienai, kad bērns sasniedz astoņu gadu vecumu.

Saskaņā ar 1993. gada 29. maija Hāgas [Konvenciju par bērnu aizsardzību un sadarbību starpvalstu adopcijas jautājumos](#), kas Latvijā ir spēkā no 2002. gada 1. decembra, **katrai valstij prioritārā kārtībā ir jāveic atbilstoši pasākumi, lai nodrošinātu bērnam iespēju palikt savas izcelsmes valsts ģimenes aprūpē.** Konvencijā ir noteikts, ka starpvalstu adopciju veic tikai pēc tam, kad valsts kompetentās iestādes pienācīgi ir izskatījušas bērna adopcijas iespējas izcelsmes valstī un atzinušas, ka bērna interesēm vislabāk atbilst starpvalstu adopcija. No Latvijas bērnu var adoptēt uz [valstīm](#), kuras ir parakstījušas minēto konvenciju, vai uz valstīm, ar kurām Latvija ir noslēgusi divpusējo līgumu par tiesisko sadarbību adopcijas jomā, – Baltkrieviju, Igauniju, Kirgīziju, Krieviju, Lietuvu, Moldovu, Poliju, Ukrainu un Uzbekistānu. Ārvalstu adoptētāji ir ārzemnieki, kuriem nav pastāvīgās uzturēšanās atļaujas Latvijā, un Latvijas pilsoņi vai nepilsoņi, kuri pastāvīgi dzīvo ārvalstīs. Lai veicinātu bērnu adopciju no institūcijām un ierobežotu adopciju no audžuģimenēm uz ārvalstīm, 2018. gadā stājās spēkā grozījumi MK noteikumos [Nr. 667](#). Tie noteik ierobežojumu ārvalstu adopcijai arī pēc ārpusģimenes aprūpes veida, proti, ārvalsts adoptētājs var adoptēt tikai tādu bērnu, kurš atrodas bērnu aprūpes iestādē, ja Latvijā nav iespējams nodrošināt viņa pienācīgu audzināšanu un aprūpi ģimenē. Bērnu no aizbildņa ģimenes vai audžuģimenes ārvalsts adoptētājs var adoptēt tikai gadījumā, ja viņu ar bērnu saista radniecības saites. Lēmuma par bērna adopciju uz ārvalstīm pieņemšana ir tās bāriņtiesas kompetencē, kura lēmusi par konkrētā bērna ārpusģimenes aprūpi. Labklājības ministrija (LM) pieņem un izvērtē tikai tās ārvalstu adoptētāju lietas, kurās pausta vēlme adoptēt trīs un vairākus vienas ģimenes bērnus, bērnus, kuri ir vecāki par deviņiem gadiem, kā arī bērnus, kuri ir smagi slimi vai ar ievērojamiem veselības, garīgās vai fiziskās attīstības traucējumiem. Uz ārvalstīm adoptējamiem bērniem vecumā līdz četriem gadiem vairumā gadījumu ir vidēji smagas vai smagas veselības problēmas, savukārt bērniem vecumā no četriem līdz deviņiem gadiem – vieglas vai vidēji smagas veselības problēmas. Visi pēdējo četru gadu laikā uz ārvalstīm adoptētie bērni ir no šīm grupām ([HCCH, 2020](#)). Saskaņā ar MK noteikumiem [Nr. 667](#) pēc adopcijas apstiprināšanas tiesā ārvalsts adoptētājam vai kompetentajai iestādei divus gadus reizi gadā LM jāiesniedz pēcadopcijas ziņojums, kurā ietverta informācija par bērna dzīves apstākļiem ģimenē, veselības stāvokli, adaptēšanās periodu jaunajos dzīves apstākļos, sekmēm, kā arī vismaz viena bērna fotogrāfija un cita būtiska informācija, kas attiecas uz adoptēto bērnu.

Saskaņā ar [Civillikumu](#) bērna vecākiem, ja viņiem nav atņemtas aizgādības tiesības, vai aizbildnim jādod piekrišana adopcijai. Bērna piekrišana adopcijai ir nepieciešama, ja viņš sasniedzis 12 gadu vecumu. 2019. gada nogalē ārpusģimenes aprūpē atradās 1091 adoptējams bērns. Lielākā daļa no šiem bērniem (575 bērni) pauduši viedokli, ka nepiekrīt adopcijai, savukārt 184 bērni nav devuši piekrišanu iespējamai adopcijai uz ārvalstīm. Visvairāk adoptējamo bērnu bija vecumā no četriem līdz 12 gadiem (534 bērni jeb 48,9 %) un vecumā no 13 līdz 17 gadiem (522 bērni jeb 47,8 %). Vecumā līdz trim gadiem adoptējami bija tikai 35 bērni. 2019. gadā bāriņtiesas pieņēmušas 42 lēmumus par bērnu, kuri atrodas bērnu aprūpes iestādēs, adopciju uz ārvalstīm – 22 bērni bija vecumā no četriem līdz 12 gadiem, 20 bērni – vecumā no 12 līdz 17 gadiem ([VBTAL, 2020](#)).

Dažādos laikposmos veiktu pētījumu rezultāti liecina, ka **Latvijā nemainīgi adopciju primāri izmanto bezbērnu pāri kā risinājumu pēcteču nodrošināšanai. Mazākā skaitā gadījumu adoptētāji to veic altruistisku nodomu vadīti nolūkā nodrošināt bāreņus un bez vecāku gādības palikušos bērnus ar ģimenisku vidi** ([Analītisko pētījumu un stratēģiju laboratorija, 2008](#); [Jumakova, 2019](#)). Pēdējo gadu laikā aizvien vairāk cilvēku Latvijā izvēlas adoptēt bērnus, kuri ir vecāki par pieciem gadiem – aptuveni puse adoptēto bērnu ir vecumā no pieciem līdz 18 gadiem. Tomēr joprojām adoptētāji no Latvijas nereti izvirza īpašas prasības attiecībā uz adoptējamiem bērniem, piemēram, par viņu vecumu, dzimumu, veselības stāvokli, neraugoties uz to, ka potenciālie adoptētāji spētu uzņemt arī tādus bērnus, kuri neatbilst viņu izvirzītajām prasībām. Svarīgs faktors ir arī tas, vai bērnam ir brāļi un māsas. Brāļu un māsu (arī pusbrāļu un pusmāsu) grupas adopcijas procesā netiek šķirtas. Šķiršana pieļaujama vienīgi tad, ja kādam no bērniem ir neārstējama slimība vai pastāv citi šķēršļi vienas ģimenes bērnu kopīgai adopcijai. Lielākajai daļai adoptējamo bērnu ir brāļi un māsas. Lai gan adoptētāji Latvijā aizvien biežāk apsver iespēju vienlaikus adoptēt vairākus bērnus, tomēr šādu adopcijas gadījumu skaits joprojām ir neliels. Skolas vecuma bērni tiek adoptēti samērā reti, un pārsvarā tos adoptē aizbildņi ([AT, 2014](#); [Jumakova, 2019](#); [LM, PLECS, 2019](#); [MK, 2015](#); [Reirs, 2018](#); [Saeimas Preses dienests, 2018](#)). **Galvenās adoptētāju portreta iezīmes pēdējā gadu desmita laikā Latvijā nav ievērojami mainījušās.** Tas ir laulāts pāris bez bioloģiskajiem bērniem (ši tendence gan pēdējā laikā sāk mainīties – aizvien vairāk ir tādu adoptētāju, kuriem jau ir savi bērni), kurš vēlas adoptēt vienu pirmsskolas vecuma bērnu – zēnu līdz triju gadu vecumam vai meiteni līdz četrus gadu vecumam (pēdējā laikā – līdz piecu gadu vecumam). Turklāt ir vēlme adoptēt bērnu bez būtiskām veselības problēmām (svarīgi, lai bērna bioloģiskajiem vecākiem nebūtu garīgās veselības problēmu), bez brāļiem un māsām un bez piesaistes bērna iepriekšējai ģimenei, tās vēsturei un ģimenes locekļiem ([Valsts kanceleja, 2013](#); [Jumakova, 2019](#)). **Arī ārvalstu adoptētāju portrets laika gaitā nav ievērojami mainījies.** Ārvalstu adoptētāji ir gatavi adoptēt arī vecākus bērnus, kā arī bērnus ar ievērojamiem veselības traucējumiem vai invaliditāti. Turklāt ārvalstu adoptētāji ir gatavi adoptēt arī vairākus vienas ģimenes bērnus vienlaikus. 2017. gadā 65 % no visiem uz ārvalstīm adoptētajiem bērniem bija vecumā no 10 līdz 18 gadiem, turpretim Latvijā šajā vecuma grupā tika adoptēti vien 15 % no visiem adoptētajiem bērniem. Savukārt 2018. gada sākumā 13 ārvalstu adoptētāji bija izteikuši vēlmi adoptēt bērnus vecumā no 10 līdz 18 gadiem, kamēr Latvijā nebija neviena interesenta par šāda vecuma bērnu adopciju ([LM, 2018](#); [MK, 2011](#); [Valsts kanceleja, 2013](#)).

Pēdējo gadu laikā Latvijā vērojamas vairākas negatīvas tendences adopcijas jomā. 2019. gadā salīdzinājumā ar iepriekšējiem gadiem adoptētāja statuss piešķirts mazākam personu skaitam – par adoptētājiem atzīta 421 persona. Tas ir par 174 personām mazāk nekā 2018. gadā. Samazinājies arī adoptētāju aprūpē nodoto bērnu skaits – 2019. gadā bērnu pirmsadopcijas aprūpe uzsākta 110 bērniem, kas ir par 45 bērniem mazāk nekā 2017. gadā. Lai gan salīdzinājumā ar laikposmu līdz 2010. gadam vietējās adopcijas ceļā adoptēto bērnu skaits ir palielinājies, tomēr tas neturpina stabili pieaugt. Kopš 2014. gada ievērojami krities uz ārvalstīm adoptēto bērnu skaits, līdz ar to arī valstī kopumā adoptēto bērnu skaits ir būtiski samazinājies. 2019. gadā valstī kopumā tika adoptēti 150 bērni – tas ir zemākais rādītājs kopš 2003. gada (5. attēls).

5. attēls. Latvijā un uz ārvalstīm adoptēto bērnu skaits laikposmā no 2001. gada līdz 2019. gadam

Avots: [CSP, 2020a](#)

Latvija ilgstoši ir bijusi viena no valstīm, kurās ir liels uz ārvalstīm adoptēto bērnu skaits. 2003. gadā Latvija [atradās](#) starp 12 pasaules valstīm ar lielāko ārvalstu adopcijas īpatsvaru, proti, 75 % no kopējā adopcijas gadījumu skaita bija uz ārvalstīm. Šajā valstu grupā ietilpa arī tādas valstis kā Etiopija, Gvatemala, Haiti, Mali, Taizeme u. c. Arī uz ārvalstīm adoptēto bērnu skaita ziņā attiecībā uz 1000 dzīvi dzimušiem bērniem Latvija ievērojami [apsteidza](#) virkni valstu – 2009. gadā Latvijā šis rādītājs bija viens no augstākajiem pasaulē. Lai gan pasaules un arī Eiropas mērogā

vietējā adopcija gadījumu skaita ziņā parasti ievērojami pārsniedz starpvalstu adopcijas gadījumu skaitu, **Latvijā tikai no 2015. gada vērojama vietējās adopcijas īpatsvara pieauguma tendence**. Pēdējo 10 gadu laikā visvairāk bērnu no Latvijas adoptēti uz ASV, Franciju un Itāliju (1. tabula).

1. tabula

Uz ārvalstīm adoptēto bērnu skaits laikposmā no 2010. gada līdz 2019. gadam

Avots: [HCCH, 2020](#)

Valsts	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Kopā
ASV	50	80	83	91	151	89	96	58	47	42	787
Francija	47	22	37	25	20	17	5	10	–	–	183
Itālija	35	25	22	15	6	28	12	–	3	–	146
Citas valstis	4	1	0	–	–	1	3	–	–	–	8

Ir konstatēti gadījumi, kad audžuģimenēs dzīvojoši bērni no tām ievietoti bērnu aprūpes iestādēs, lai tos varētu adoptēt uz ārvalstīm ([Tiesībsargs, 2019](#)). Pašlaik Saeimā otrajā lasījumā atbalstīti grozījumi, kas paredz aizliegt bērnu adopciju uz ārvalstīm līdz brīdim, kad tiks sakārtota adopcijas sistēma, proti, stāsies spēkā nepieciešamie grozījumi [Bērnu tiesību aizsardzības likumā](#) un citos normatīvajos aktos. Kompetento institūciju, lietpratēju un politiķu vidū pastāv krasi atšķirīgi viedokļi par nepieciešamību aizliegt adopciju uz ārvalstīm ([LETA, 2019](#); [LA, 2020](#); [LSM, 2020](#); [Rone, 2020](#)).

LM sagatavojusi vairākus priekšlikumus ārvalstu adopcijas sistēmas pilnveidei. Proti, plānots pagarināt pēcadopcijas uzraudzības termiņu līdz brīdim, kad bērns sasniedz 18 gadu vecumu, kā arī paredzēts izveidot Ārvalstu adopcijas komisiju, kas izvērtēs bērna iespējamo adopciju uz ārvalstīm. LM [vērs uzmanību](#) uz to, ka adopcija uz ārvalstīm tiks padarīta par neiespējamu, ja Saeimā tiks atbalstīts priekšlikums sašaurināt to valstu loku, uz kurām bērnu drīkst adoptēt. Priekšlikums paredz, ka bērnu drīkst adoptēt tikai uz tādu valsti, kurai ir saistoša Hāgas [Konvencija par bērnu aizsardzību un sadarbību starpvalstu adopcijas jautājumos](#), turklāt Latvijai ar šo valsti jābūt divpusējam līgumam par sadarbību adopcijas jomā. Jaunajiem kritērijiem atbildīs tikai sešas valstis – Baltkrievija, Igaunija, Kirgīzija, Lietuva, Moldova un Polija –, un līdzšinējā pieredze liecina par to, ka šajās valstīs nav interesentu par bērnu adopciju no Latvijas.

Prognozējams, ka infekcijas slimības Covid-19 dēļ tuvākajā nākotnē varētu ievērojami samazināties gan vietējās adopcijas, gan arī ārvalstu adopcijas gadījumu skaits. Jau pašlaik ir konstatējama pandēmijas negatīvā ietekme uz ārvalstu adopciju. Piemēram, būtiski palēninājies adopcijas process ceļošanas un citu ierobežojumu dēļ, ASV jau slēgtas vai drīzumā varētu tikt slēgtas daudzas privātās aģentūras, kas darbojas starpvalstu adopcijas jomā. Pētnieki brīdina, ka valstīm, kuras izvēlējušās adopciju kā deinstitucionalizācijas risinājumu, varētu nākties meklēt citas alternatīvas ([Fronek, Rotabi, 2020](#)). Pandēmijas dēļ varētu tikt ietekmēta arī vietējā adopcija, jo, kā liecina pētījuma rezultāti, lēmums pieņemt savā ģimenē bērnu galvenokārt ir atkarīgs no ģimenes finansiālajām iespējām ([Analītisko pētījumu un stratēģiju laboratorija, 2008](#)). Nedrošība par savu finansiālo situāciju varētu likt potenciālajiem adoptētājiem pārskatīt vai atlikt šo lēmumu.

Bērnu tiesību aizsardzības sistēmas reforma un ieteikumi normatīvā regulējuma pilnveidei

Latvijas bērnu tiesību aizsardzības sistēma šobrīd ir sadrumstalota un mazefektīva. Sadrumstalots ir arī normatīvais regulējums. Grozījumi tajā visbiežāk tiek veikti mazāk proaktīvi, drīzāk reaģējot uz kādiem konkrētiem notikumiem vai izvirzītiem noteikumiem, nevērtējot situāciju no sistēmiskā un ilgtspējas viedokļa. Trūkst arī vienota iesaistīto pušu redzējuma par darba metodēm un tiem uzdevumiem, kuru īstenošana būtu nepieciešama, lai sasniegtu starptautiskajos dokumentos noteiktos mērķus. Starpinstucionālā sadarbība ir vāja, atbildīgo darbinieku izpratne bērnu tiesību aizsardzības jautājumos ir atšķirīga. Starp būtiskām problēmām jāmin arī primārās prevencijas un atbalsta pasākumu trūkums, kā arī nevienlīdzība pakalpojumu un resursu pieejamībā (ekonomiski spēcīgākajās pašvaldībās iedzīvotājiem ir pieejams plašāks pakalpojumu klāsts). Bērnu tiesību aizsardzības sistēma kopumā nepietiekami nodrošina bērnu labākās intereses un arī normatīvajā regulējumā noteikto prasību izpildi ([Kronberga, 2020a](#); [LM, 2020](#); [TM, 2020](#)). Par šādiem trūkumiem pārliecinājusies arī Valsts kontrole (VK), kas [revīzijā](#) konstatējusi, ka **ne visos gadījumos atbildīgās institūcijas ievērojušas un prioritāri nodrošinājušas bez vecāku gādības palikušo bērnu labākās intereses**. Tāpat revīzijā norādīts uz būtiskām nepilnībām pašvaldību preventīvajā darbībā ar ģimenēm, kurās ir bērni, bāriņtiesu lēmumu pieņemšanas procesā, ārpusģimenes aprūpes procesa

uzraudzībā, iesaistīto institūciju savstarpējā sadarbībā un citur. Arī VBTAI 2019. gadā veiktajās pārbaudēs [konstatējusi](#), ka bāriņtiesas joprojām savā darbībā ne vienmēr pilnvērtīgi un kvalitatīvi veic normatīvajos aktos noteiktos bērnu personisko interešu un tiesību aizsardzības pasākumus, turklāt atsevišķos gadījumos vienus un tos pašus trūkumus pieļauj sistemātiski, tostarp neievērojot jau iepriekš līdzīgās situācijās sniegtos VBTAI metodiskos ieteikumus.

Lietpratēju vidū valda vienprātība par to, ka bērnu tiesību aizsardzības sistēmā Latvijā nepieciešamas steidzamas un vērienīgas pārmaiņas. Vienoti [ieskatā](#) par esošās bērnu tiesību aizsardzības sistēmas un ārpusģimenes aprūpes sistēmas reformas steidzamu nepieciešamību ir arī VK un tiesībsargs. Pēc abu institūciju ieskata, pašreizējais modelis, kas paredz bāriņtiesu padotību pašvaldībām, nav pierādījis savu efektivitāti bērnu tiesību aizsardzībā. Kā neefektīva tiek vērtēta gan VBTAI īstenotā bāriņtiesu darba uzraudzība, gan arī LM īstenotā sociālo pakalpojumu sniedzēju uzraudzība.

Pašlaik norit darbs pie bērnu tiesību aizsardzības reformas, kuras ietvarā paredzēts izstrādāt arī jauno bāriņtiesu darbības modeli. LM izstrādātajā informatīvajā ziņojumā [“Par bērnu tiesību aizsardzības sistēmas pilnveidi”](#) piedāvāta vesela virkne priekšlikumu, kas skartu gan VBTAI, gan bāriņtiesu darbību (2. tabula).

VBTAI	<ul style="list-style-type: none"> •pārstrukturizēšana par Centrālo bērnu tiesību aizsardzības iestādi •bāriņtiesas darbinieku sertifikācijas administrēšana •stiprināta metodiskās vadības funkcija u. c.
Bāriņtiesas	<ul style="list-style-type: none"> •padotība Centrālajai bērnu tiesību aizsardzības iestādei •bāriņtiesu skaita samazināšana atbilstoši jaunajam administratīvi teritoriālajam iedalījumam •bāriņtiesu darbinieku juridiskā statusa maiņa (nodarbinātība uz darba līguma pamata pilnu slodzi) •bāriņtiesu darbinieku sertifikācijas modeļa ieviešana •notariālo funkciju nodošana zvērinātiem notāriem u. c.

2. tabula. LM priekšlikumi attiecībā uz VBTAI un bāriņtiesām

Avots: [LM, 2020](#)

Paredzēts arī pašvaldībās izveidot bērnu tiesību aizsardzības speciālista amata vietu. Tas tiktu veidots kā neatkarīgs pašvaldības institūts, un tā funkcijās ietilptu savstarpēji saskaņotas starpinstitūciju sadarbības nodrošināšana situācijās, kad konstatēts pārkāpums vai pastāv aizdomas par iespējamu bērnu tiesību pārkāpumu.

Pētnieki un lietpratēji vērš uzmanību ne tikai uz esošo tiesību normu neievērošanu, to formālu ievērošanu vai kļūdainu interpretāciju atbildīgajās institūcijās, bet arī norāda uz vairākām nepilnībām un iespējamiem tiesību normu grozījumiem gan likumos, gan MK noteikumos:

- [Bērnu tiesību aizsardzības likumā](#) nav ietverts un definēts bērnu tiesību aizsardzības sistēmas jēdziens. Šobrīd šā jēdziena vietā tiek lietots jēdziens “bērnu tiesību aizsardzības joma”, kura skaidrojums arī nav ietverts ne likumā kopumā, ne arī likuma 1. pantā, kurā tam vajadzētu būt. Jēdziena skaidrojums ir nepieciešams, lai būtu iespējams skaidri definēt šīs tiesību apakšnozares robežas un precīzi piemērot tiesību aizsardzības principus. Turklāt šāds definējums ļautu saglabāt mērķtiecīgu rīcību ilgākā laikā, definēt precīzus visu iesaistīto pušu uzdevumus, kā arī kontrolēt izvīrīto mērķu sasniegšanu. Jēdzienā būtu jānorāda valsts, pašvaldību iestāžu sistēma un to hierarhija, sadarbība ar nevalstiskajām organizācijām, sadarbības platforma sistēmā starp valsti, pašvaldībām un nevalstiskajām organizācijām, LM loma un uzdevumi bērnu tiesību aizsardzības sistēmas koordinācijā un starpinstitūciju sadarbības organizēšanā ([Kronberga, 2020b](#)).
- Būtu nepieciešams ietvert vienotā sistēmā kārtību, kādā valsts izmanto savas ekskluzīvās tiesības noteikt bērnu tiesību aizsardzības standartu valstī, tostarp nosakot veidu, kā funkcionāli pārraudzīt iestādes, kuras pašvaldībā ir atbildīgas par bērnu tiesību aizsardzību. Nepieciešams noteikt arī kārtību, kādā iestādes izvērtē bērna labākās intereses pirms lēmumu pieņemšanas, kas skar bērna tiesību un pienākumu apjomu ([Kronberga, 2020b](#)).
- Forma, kādā bērnu labāko interešu jēdziens tiek ietverts Latvijas tiesību normās, norāda uz to, ka nav nepieciešamās izpratnes par šā jēdziena saturu un būtību atbilstoši tam, kā tas izriet no [Bērnu tiesību konvencijas](#) 3. panta ([Kronberga, 2020a](#)).
- Spēkā esošais normatīvais regulējums adopcijas jomā būtībā ir vērst uz adoptētāju interešu aizsardzību. Bērna intereses saglabāt savu patieso identitāti ir pakārtotas adoptētāju interesēm un vēlmēm. Bērna tiesības uz savas identitātes saglabāšanu, tiesības iegūt informāciju par saviem bioloģiskajiem tuviniekiem netiek ievērotas, jo

adoptētāja ziņā ir izvēle, vai sniegt bērnam šo informāciju. Tas savukārt rada risku, ka bērns zaudē savu identitāti vai arī tā tiek pielāgota adoptētāju identitātei ([Baltina, Rieksta-Riekstiņa, 1998](#); [Jumakova, 2019](#)).

- Šobrīd Latvijas pilsoņi, kuri ilgstoši dzīvo ārvalstīs, var adoptēt bērnu no Latvijas saskaņā ar ārvalstu adopcijas regulējumu, tomēr šis process ir sarežģīts un finansiāli dārgs. Ir izvirzīts priekšlikums normatīvajā regulējumā paredzēt īpašu kārtību, kādā ārpus Latvijas pastāvīgi dzīvojošie Latvijas pilsoņi var kļūt par uzņemošajām ģimenēm ([Zemīte, 2020](#)).
- Šobrīd audžuģimenes statuss un tās vieta ārpusģimenes aprūpes un sociālo pakalpojumu sistēmā ir neskaidri – nav saprotams, vai audžuģimene uzskatāma par pakalpojumu, profesiju vai specifisku ģimenes veidu. Ir izvirzīts priekšlikums precizēt normatīvo regulējumu tā, lai būtu labāk saprotamas audžuģimenēm izvirzītās prasības, kā arī audžuģimeņu statusa piešķiršanā un kontrolē iesaistīto iestāžu pienākumu sadalījums ([Urbāne, Moors, 2020](#)).
- Šobrīd MK 2018. gada 26. jūnija noteikumi [Nr. 354](#) “Audžuģimeņu noteikumi” noteic tikai kārtību, kādā bērnu ievieto audžuģimenē un izbeidz viņa uzturēšanos tajā, kā arī bērna un audžuģimenes tiesiskās attiecības un savstarpējās personiskās un mantiskās attiecības. Ir izvirzīts priekšlikums izstrādāt normatīvo regulējumu, kas noteiktu kārtību, kādā bērns uzturas audžuģimenē, tostarp risku un bērna vajadzību novērtēšanas kārtību, kā arī audžuģimenes spēju novērtēšanu iepretim konstatētajām bērna vajadzībām. Tāpat būtu nepieciešams izstrādāt regulējumu bērna uzturēšanās plānam audžuģimenē un šā plāna pārskatīšanas kārtību ([Kronberga, Sīle, Valters, 2020](#)). Tomēr svarīgi ir arī panākt to, lai normatīvais regulējums, maksimāli aizstāvot bērna intereses un tiesības, neatturētu potenciālās audžuģimenes no vēlmes uzņemties audžuģimenes pienākumu pildīšanu vai negatīvi neietekmētu audžuģimeņu un bērnu sadarbības ilgtspēju. Pētnieki vērš uzmanību uz faktu, ka normatīvais regulējums paredz bāriņtiesām pienākumu pastāvīgi kontrolēt audžuģimenes. Lai gan netiek apstrīdēta kontroles mehānisma nepieciešamība, tomēr šāda kontrole un vēlme netikt pakļautiem pārmērīgi lielam birokrātiskajam slogam var būt iemesls audžuģimenei no šā statusa atteikties. Turklāt normatīvajā regulējumā izvirzītas augstas prasības sagaidāmajai audžuģimeņu paraugrīcībai. Audžuģimenēm jāveicina bērna un vecāku saskarsme. Līdz ar to audžuģimenēm zināmā mērā jābūt par paraugu bērna bioloģiskajiem vecākiem. Tas var audžuģimenēm radīt papildu psiholoģisko slodzi ([Urbāne, Moors, 2020](#)).
- Ārpusģimenes aprūpē nonākušajiem bērniem bieži ir ielaistas veselības problēmas vai tās tiek novēloti diagnosticētas, līdz ar to ilga gaidīšana rindā uz konsultāciju pie attiecīgajiem speciālistiem nav piemērots risinājums. Ir izvirzīts priekšlikums apsvērt īpašas veselības aprūpes kārtības izveidi audžuģimenēs augošiem bērniem, lai iespējami ātri un efektīvi stabilizētu bērnu veselības stāvokli ([Kleinbergs, 2018](#); [Urbāne, Moors, 2020](#)).
- Spēkā esošais normatīvais regulējums paredz atbalsta centru pienākumu sniegt psihologa atzinumu par laulāto (personu), kas vēlas iegūt audžuģimenes statusu. Negatīva atzinuma gadījumā kandidāts netiek apstiprināts. Tas savukārt atbalsta centram var radīt šķēršļus valsts finansējuma saņemšanai, jo saskaņā ar regulējumu atbalsta centrs ir tiesīgs saņemt finansējumu, ja tam ir noteikts skaits spēkā esošu vienošanos ar audžuģimenēm un noteikts skaits līgumu ar specializētajām audžuģimenēm. Ir izvirzīts priekšlikums izvērtēt, vai MK 2018. gada 26. jūnija noteikumos [Nr. 355](#) “Ārpusģimenes aprūpes atbalsta centra noteikumi” ietvertā regulējuma dēļ atbalsta centri nenonāk pretrunīgā situācijā ([Kronberga, Sīle, Valters, 2020](#)).
- Ir izvirzīts arī priekšlikums reglamentēt un pastiprināt ārējās normatīvās prasības kvalitātes nodrošināšanā bērnu aprūpes iestādēm, piemēram, izveidot institūciju akreditēšanas vai izvērtēšanas kārtību, kurā iekļauti noteikti kvalitātes izvērtēšanas kritēriji ([Nīmante, Gehtmane-Hofmane, Vasečko, 2018](#)).

Pārpublicēšanas, citēšanas vai citādas izmantošanas gadījumā atsauce uz apskatu, tā autoru un Latvijas Republikas Saeimu ir obligāta. Nekomerčiālos nolūkos apskatu drīkst pārpublicēt vai citādi izmantot bez īpašas saskaņošanas ar Latvijas Republikas Saeimu un apskata autoru.

Latvijas Republikas Saeima un apskata autors nav atbildīgi par apskatā iekļautās informācijas tālāku izmantošanu un tās radītajām sekām.

Apskats neatspoguļo Latvijas Republikas Saeimas kā likumdevēja viedokli.

Visas mantiskās tiesības uz apskatu pieder Latvijas Republikas Saeimai.

ISBN 978-9934-598-10-4